

Наукові повідомлення

УДК [339.166.5+001.89]:351.863

І. П. Мойсеєнко

Інтелектуальна складова економічної безпеки України

Економічна безпека держави в умовах інтелектуалізації суспільних процесів визначається ефективністю використання інтелектуального потенціалу в зв'язку зі зростанням його ролі в інноваційному розвитку економіки. Сформульовано цілі стратегії економічної безпеки на основі використання інтелектуального потенціалу України. Визначено заходи реалізації стратегії та напрями вдосконалення організаційно-економічного регулювання інтелектуальної сфери.

Ключові слова: економічна безпека, інтелектуальний потенціал, освітній потенціал, інноваційний розвиток.

Світова практика процесів економічного зростання багатьох країн доводить, що визначальним фактором цих процесів є сформування й нарощення інтелектуального потенціалу суспільства. Для активізації економіки в сфері інтелектуальної діяльності, інтеграції її у світові, європейські та внутрішні ринки необхідно створити систему державної підтримки пріоритетних секторів економіки, які базуються на інтелектуальному потенціалі суспільства. Реалізація можливостей і резервів системної реструктуризації економіки зумовлює суспільно-політичне перетворення взаємозв'язків між елементами і підсистемами економіки шляхом їх інтелектуалізації та інформатизації. Для України головну роль каталізатора та генератора цілеспрямованої трансформації національного господарства в умовах економіки знань відіграє саме суб'єкт інноваційного розвитку – інтелектуальна еліта країн як складова її інтелектуального потенціалу.

Суспільство, засноване на знаннях (knowledge society, K-society) – форма суспільства, що дала змогу перейти до масового виробництва нових знань з використанням потужних інструментів, якими є інформаційно-комунікаційні технології та використання інтелектуального потенціалу держави. Невід'ємними його компонентами стали нові міждисциплінарні знання, які генерують наукові й суспільні інститути, підготовка високоякісного людського капіталу, що здійснює освіта, створення додаткових багатств економікою знань і формування на цій основі інтегрального вектора розвитку суспільства, спрямованого на підвищення якості та безпеки життя усіх його членів.

Внаслідок розвитку інтелектуально орієнтованої економіки в складі інтелектуального потенціалу відбуваються істотні зміни. Це зумовлено більш глибоким пізнанням законів розвитку природи й суспільства, зростанням рівня складності техніки і технологічних процесів, збільшенням обсягу розумової праці та вимог до кваліфікації працюючих. Через це ускладнюється професійно-кваліфікаційна структура населення, яка бере участь у формуванні інтелектуального потенціалу.

© *І. П. Мойсеєнко*, 2011.

лу. Нині його визначають не тільки спеціалісти із середньою та вищою освітою, а й робітники, селяни, праця яких має творчий характер, потребує відповідних знань і досить високого рівня освіченості.

Інтелектуальний потенціал України за професійним складом населення поділяється на такі види: виробничий (інженерно-технічні працівники, спеціалісти народного господарства), гуманітарний (працівники вищої та середньої кваліфікації загальноосвітніх шкіл, закладів культури, мистецтва, охорони здоров'я, фізкультури та спорту), науковий (науковці, висококваліфіковані кадри вищої школи), адміністративний (працівники апарату управління, юридичних служб, банківсько-фінансової системи тощо), військовий (інтелігенція силових органів) [1]. Через стійку тенденцію падіння показників інноваційної діяльності та її ефективності зростає значення освітньої складової інтелектуального потенціалу України [2]. Наведені особливості формування економіки знань визначають проблему підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу в зв'язку зі зростанням його ролі в інноваційному розвитку економіки України як основи її економічної безпеки.

Аналіз досліджень впливу елементів інтелектуального потенціалу на економічний розвиток країни продемонстрував наявність різних підходів до регулювання процесів збереження, використання та розвитку інтелектуального потенціалу. Проте безперечним є одне – визнання інтелектуального потенціалу стратегічним чинником переходу до постіндустріального суспільства, сприяння його ефективній реалізації та розвитку через посилення державного фінансування, системи пільг, створення організаційних структур сприяння інтелектуальної діяльності.

В економічній теорії існує кілька підходів до тлумачення природи зв'язку між елементами інтелектуального потенціалу і економічним зростанням. У межах кожного з них зустрічаються різні варіанти. Так, найбільший внесок у виявлення впливу освіти (як елемента інтелектуального потенціалу) на економічне зростання пов'язане з ім'ям відомих американських учених Т. Шульца і Е. Денісона. Однак Е. Денісон не розглядає освіту як зовсім незалежний і автономний фактор виробництва. Так, у розрахунках економічного зростання він встановив, що в кожному відсотку зростання національного доходу в середині ХХ ст. у США 0,14% припадає прямо на поліпшення якості робочої сили за рахунок освіти, а інші фактори росту, побічно пов'язані з освітою, розподіляються так: 0,1% за рахунок поліпшення розподілу дефіцитних ресурсів, 0,37% завдяки прогресові в технології, в управлінських і організаційних знаннях.

Наприкінці ХХ ст. різними вченими-економістами (Е. Денісон, Т. Шульц, К. Джогерсон, С. Кендрик та ін.) були проведені дослідження впливу освіти на економічне зростання у різних країнах ринкового світу. Більшість із них дотримувалася методології Е. Денісона. Середні результати впливу освіти на економічне зростання у рамках проведених досліджень коливалися навколо 15-20%, причому приблизно чверть впливу на економічне зростання, за розрахунками названих учених, припадає на вищу освіту. Усі дослідники підкреслювали також значний внесок вищої освіти у прогрес практичного використання знань. Однак у дослідженнях С. Кендрика було доведено, що з усіх найважливіших для економічного

зростання інвестицій провідна роль належить інвестиціям у дослідження, у розвиток і в освіту [5].

В умовах виходу з кризи вплив освіти на економіку України становить 27,5%, науки – 25,2%, культури – 20,8%, інформації – 25,9%, а інновацій – 34,2%. [3, с. 4]. Отже, високий освітній потенціал, впровадження наукових досліджень сприятиме економічному зростанню і забезпечить відповідний рівень національної безпеки.

У наукових дослідженнях українських вчених використовується визначення інтелектуального потенціалу як сукупності інтелектуальних здібностей населення, матеріально-технічних, фінансових, інформаційних, організаційно-економічних ресурсів та комплексу чинників, які дозволяють вирішити в теперішній час і в майбутньому проблеми інноваційного розвитку країни [1; 2].

Сучасна постіндустріальна економіка ґрунтована на матеріалізації наукових знань, неважливо, скільки людей трудиться на ниві технічного прогресу і передбачає вкладення значних ресурсів і коштів у науково-технічний і технологічний розвиток країни, в результаті чого – отримання сучасної техніки, технології, нових методів, що гарантують прибуток. Динаміка збільшення кількості науковців і росту ВВП представлені на рис. 1.

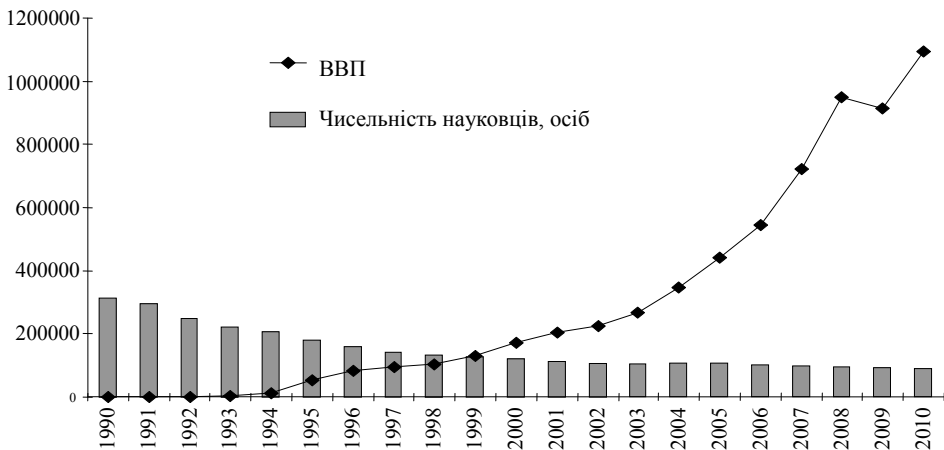

Рис. 1. Динаміка збільшення кількості науковців і ВВП(%) [7]

В українській науці склалася парадоксальна ситуація: здійснення всіх етапів наукових досліджень, фундаментальні дослідження зосереджено головним чином в академічній сфері – 74%, прикладні дослідження в галузевому і академічному секторах складають 48% і 37% відповідно.

Значну частину розробок зосереджено в галузевому секторі – 80%, це спричинено зокрема кількістю наукових організацій у цьому секторі (табл. 1), у заводському, тобто корпоративному – лише 14%. Однак порушення зв'язків між заводським, галузевим, вузівським і академічним секторами науки призводить до все більшого відокремлення науки від виробництва.

В розвинених країнах світу – інша ситуація. Основну частину фундаментальних досліджень виконують університети, а прикладні дослідження і розробки – великі корпорації. Так, у корпоративному секторі США чисельність науково-

Таблиця 1

Питома вага наукових організацій [7]

Наукова організація	2008		2009		2010	
	Кількість	Питома вага	Кількість	Питома вага	Кількість	Питома вага
Загалом	1378	100	1340	100	1303	100
Академічний сектор	361	26,0	335	25,5	326	25,0
Вузівський сектор	153	11,0	147	11,2	143	11,4
Галузевий сектор	791	57,0	764	57,8	756	58,6
Заводський сектор	83	6,0	67	5,5	65	5,0

Таблиця 2

Динаміка чисельності працівників, що виконують НДІДКР [8]

Наукова організація	2008		2009		2010	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Загалом	94138	100	92403	100	89534	100
Академічний сектор	32948,3	35,5	33265,08	36,1	33127,58	37
Вузівський сектор	8472,42	9,2	8316,27	9,2	8058,06	9
Галузевий сектор	45186,24	48,7	44353,44	48	42080,98	47,8
Заводський сектор	5648,28	6,6	5544,18	6,7	5372,04	6,2

дослідного персоналу значно більша, ніж за його межами. Внаслідок цього наукові підрозділи корпорацій отримують приблизно 95% державних замовлень на прикладні розробки [6].

Частка витрат промислових підприємств на НДДКР у загальному обсязі національних НДДКР у більшості розвинених країн світу перевищує 65%. В Україні у 2010 р. вона склала 7,6%, тобто майже в дев'ять разів менше.

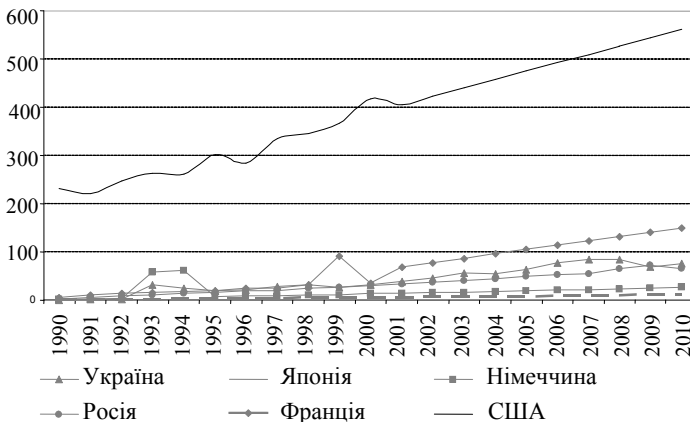

Рис. 2. Порівняльна характеристика інтелектуального потенціалу провідних країн світу та України [6-8]

Динаміки індексу інтелектуального потенціалу України та порівняння останнього з іншими розвиненими країнами світу представлені на рис. 2.

Сполучені Штати Америки за індексом інтелектуального потенціалу випереджають усі розвинені країни, згідно з даними дослідженнями індекс у 2010 р. стано-

виль – 561%. Наслідком такого швидкого розвитку у сфері інтелектуальної власності є відкритість та популярність патентної системи США та для заявок нерезидентів країни, що складають 75% усіх заявок [8].

На рис. 3 зображено динаміку зміни інтелектуального потенціалу без урахування США. Перше місце посідає Японія, потенціал якої складає у 2010 р. 149%, наступне посідає Україна з індексом інтелектуального потенціалу 75%. Використовуючи можливості статистичного пакету, можна стверджувати, що до 2015 р. в Україні буде відбуватися зростання інтелектуального потенціалу.

Згідно з даною статистикою, загалом в Україні доволі непогані стартові позиції для економічного зростання і це за умови тенденції до зменшення кількості наукових кадрів у країні. За умови, якщо інтелектуальні ресурси загалом активно використовуються у процесах економічного розвитку, інтелектуальний потенціал трансформується в інтелектуальний капітал. Однак в Україні існує найбільша різниця між економічним потенціалом та його реальним функціонуванням. У термінології економічної теорії це означає, що наявні ресурси країни, в тому числі й інтелектуальні, ефективно не використовуються і економіка розвивається нижче своїх можливостей.

Проведені дослідження впливу інтелектуального потенціалу на розвиток економіки України дозволяють стверджувати, що підставою для загальноекономічного прискорення в Україні стають складові інтелектуальної економіки – НТП, система освіти, модернізація української економіки, інноваційні витрати і витрати на фундаментальні дослідження, розвиток інтелектуального потенціалу нації. Проведений аналіз та застосування методу логічного проектування дають можливість стверджувати, що найтіснішою є залежність між обсягами витрат на освіту та науку і кількістю впроваджених інновацій. Тому збільшення витрат на науково-технологічну сферу можна розглядати як альтернативний пріоритетний ресурс трансформації економіки. Інтелектуальні інвестиції та видатки на фундаментальні дослідження виявляють вагому, але помірну залежність. Однак вагомість зазначених чинників нарощування інтелектуального потенціалу суспільства зростатиме у гео-

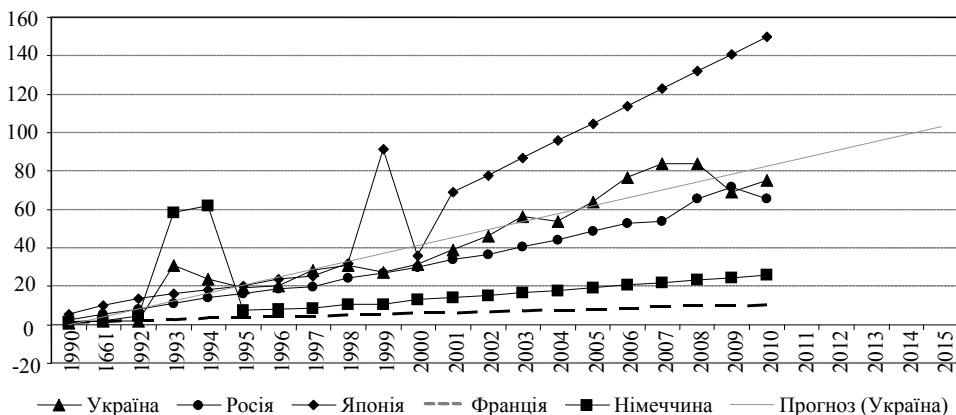

Рис. 3. Порівняльна характеристика інтелектуального потенціалу України та провідних країн світу [6-8]

метричній прогресії при поширенні на внутрішній ринок ноу-хау, інноваційних технологій тощо [1-3].

Роль та значення інтелектуального потенціалу залежить від організаційно-економічного регулювання як цілеспрямованого впливу державних установ та суспільних організацій на процес формування, використання та розвитку інтелектуальних ресурсів держави всією сукупністю правових, економічних, соціальних та організаційних заходів з метою забезпечення інтелектуально-інноваційної моделі розвитку економіки країни.

Мета даного дослідження – на основі узагальнення досвіду проведених досліджень та виявлених проблем запропонувати основні напрями і комплекс організаційних та економічних інструментів регулювання, спрямованих на створення умов ефективного використання та розвитку інтелектуального потенціалу на всіх рівнях як основи економічної безпеки України.

Численні дослідження українських вчених доводять, що низький рівень державного фінансування науки, падіння витрат на освіту, відсутність підприємницького сектору фінансування науково-дослідних робіт визначають невисоку ефективність використання дослідницького потенціалу та можливостей міжнародної співпраці в галузі інновацій [5-6].

Основні напрями вдосконалення організаційно-економічного регулювання інтелектуальної сфери передбачають: підвищення статусу інтелектуальної діяльності через прийняття спеціальних програм, підвищення рівня оплати праці у сфері світи і науки (не нижче за середній в промисловості), збільшення державного фінансування цих сфер; розширення мережі інноваційної інфраструктури; розвиток інформаційно-інноваційного середовища; застосування системи економічних стимулів для інноваційної активності підприємств.

Метою стратегії розвитку інтелектуального потенціалу України є створення сприятливих умов для розвитку інтелектуального потенціалу нації як основи формування конкурентоздатної інноваційної економіки задля забезпечення зростаючих інтелектуальних потреб особистості і українського суспільства, адекватного реагування на системні виклики процесів глобалізації та європейської інтеграції України.

Цілі стратегії економічної безпеки на основі використання інтелектуального потенціалу України:

- утвердження зрілої національної самосвідомості як підґрунтя інтелектуального розвитку;
- формування нових засад конкурентоздатності економіки на основі вибору моделі інноваційного розвитку в Україні;
- реформування вітчизняної системи науки та освіти відповідно до вимог економіки знань;
- приведення національної наукової системи у відповідність до європейських стандартів та входження до єдиного науково-дослідницького простору Європи;
- створення національного науково-освітнього простору для формування інноваційно-інформаційного середовища;
- формування законодавчих та інституційних засад функціонування ринку інтелектуальних послуг в Україні.

Головні економічні критерії реалізації заходів стратегії економічної безпеки в умовах формування економіки знань:

- збільшення частки ВВП, розподіленої на наукоємні галузі сфери послуг;
- випереджувальні темпи зростання сектору інтелектуальних послуг в економіці;
- значне зростання фінансування наукових та науково-дослідних робіт за видами діяльності;
- стимулювання зростання темпів росту інноваційної діяльності за допомогою інструментів монетарної та фіскальної політики держави;
- постійне збільшення чисельності дослідницького потенціалу та працівників високотехнологічних галузей промисловості;
- зростання середнього рівня освіченості економічно активного населення України;
- зростання частки працівників з вищою освітою та мобільності працівників інтелектуальної праці;
- зростання якості освіти, формування ринку освітніх послуг та підвищення кваліфікації;
- забезпечення темпів зростання середніх доходів працівників інтелектуальної діяльності.

Інтелектуальний потенціал України – це можливості розв’язання теоретичних і практичних проблем розбудови держави, розвитку економіки та підвищення рівня життя населення. Сучасні умови використання та розвитку інтелектуального потенціалу пов’язані з процесами глобалізації, інформатизації, інтелектуалізації суспільних процесів, здійсненням інноваційної політики держави, використанням освітнього, наукового та культурного потенціалу, зростанням ролі науки і освіти у сучасному розвитку держави.

Проведені прогнози та модельні рішення надали можливість сформулювати основний напрям економічного розвитку України – інтелектуалізації українського соціуму, створення та розвиток інтелектуальної економіки. Інтелектуальна економіка, як новий напрям соціально-економічної трансформації країни, шляхом запровадження інноваційних процесів у всі сфери життя та ефективного використання інтелектуального потенціалу суспільства дозволить ініціювати становлення нових форм організаційно-економічних відносин на державному, міжгалузевому та міжнародному рівнях.

Аналіз умов використання та розвитку інтелектуального потенціалу показав низьку ефективність організаційно-економічного регулювання інтелектуальної сфери. В системі органів державного регулювання відсутня комплексність, узгодженість та підпорядкованість усіх регуляторів єдиній меті.

Ефективність реалізації цих процесів першочергово залежить від використання потенціалу розвитку інформаційної, інтелектуальної та духовної сфер суспільства, що забезпечить становлення інтелектуальної економіки в Україні, а також ефективне використання інтелектуального потенціалу.

Список використаних джерел

1. Мурашко В. В. Підвищення ролі інтелектуального потенціалу в умовах глобалізації економіки / В. В. Мурашко // *Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечение иностранных инвестиций: региональный аспект*: [Сборник научных трудов]. – Донецк : ДонНУ, 2005. – Т.2. – С. 758-763

2. Бауліна Т. В. Інноваційні підходи до розвитку інтелектуального потенціалу України / Т. В. Бауліна // Проблеми науки. – №2. – 2010. – С. 2-7.
3. Бауліна Т. В. Формування потенціалів системно-універсального функціонування реального сектора економіки / Т. В. Бауліна // Проблеми науки. – №6. – 2010. – С. 2-8.
4. Єгоров І. Ю. Науковий потенціал України: деякі кількісні оцінки результативності діяльності / І. Ю. Єгоров // Наука та наукознавство. – №1. – 2003. – С. 57-68.
5. Кавуненко Л. Ф. Оценка научных исследований в Украине: практика использования европейской методологии / Л. Ф. Кавуненко, Т. В. Гончарова // Наука та наукознавство. – №4. – 2005. – С. 61-75.
6. Кадомцева В. А. Интеллектуальный потенциал и инновационная политика в ЕС / В. А. Кадомцева // Вестник Московского университета. – 2007. – №2. – С. 95-113. – Серия Экономика.
7. Державний комітет статистики. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Державне агентство України з інвестицій та розвитку. – Режим доступу <http://in.gov.ua/>.

Моисеенко И. П. Интеллектуальная составляющая экономической безопасности Украины.

Экономическая безопасность государства в условиях интеллектуализации общественных процессов определяется эффективностью использования интеллектуального потенциала в связи с ростом его роли в инновационном развитии экономики. Сформулированы цели стратегии экономической безопасности на основе использования интеллектуального потенциала Украины. Определены меры реализации стратегии и направления совершенствования организационно-экономического регулирования интеллектуальной сферы.

Ключевые слова: экономическая безопасность, интеллектуальный потенциал, образовательный потенциал, инновационное развитие.

Moiseenko I. P. Intellectual Constituent of Ukrainian Economic Security.

The economic security of the state in terms of social processes intellectualization is determined by efficiency of intellectual capacity use due to the increase of its role in innovative economic development. The aims of economic security strategy are formulated based on the use of intellectual capacity of Ukraine. The measures of strategies implementation and directions for improvement of organizational and economic regulation of intellectual sphere are defined.

Keywords: economic security, intellectual potential, educational potential, innovative development.

Надійшло 16.06.2011 р.